

אהד בורשטיין

התפילה במשנת הרב זצ"ל

(בעין איה ובאורות הקודש)

הקדמה

שלוש פעמים ביום עומד היהודי בתפילה לפני בוראו. בעת צרה ומצוקה מתפלל תפילה שלא כסדרה "מן המצר קראתי י-ה"¹. הכוזרי בבואו להציג את התפילה מתארה "כגרעין הזמן ופריו"² או בתרגום אחר "מבחר זמנו ותנובתו"³. תדירותה של התפילה, ההזדקקות לה בזמנים מיוחדים (בעתות שמחה ובעת צרה), וחשיבותה העצומה לקשר בין האדם לאלוקיו ובעצם כמרכז חיי האדם הופכים אותה לחיזיון מופלא ומשמעותי ביותר בחיי המאמין.

מבחינה מדעית ניסיונית קשה להבין את פעולת התפילה. מקומה נשגב, עליון. ניתן לטעון כי עליה להשאר כזו קיימת - בלתי מובנת ובלתי מבוארת. ובאמת בשעת התפילה עצמה אין אנו לומדים על התפילה אלא מתפללים. זו פעולה בתחום אחר שאינו התחום הלוגי השכלי אך שלא בשעת התפילה ראוי לחקור את התפילה כחלק בלתי נפרד מלימוד התורה ומלימוד דרכי הנהגת ה' את עולמו.

נוסף על עצם הלימוד תתכן גם משמעות מעשית ללימוד התפילה והבנתה. הדברים יתבטאו בהפעלת חלקי הנפש המתאימים בעת התפילה (רגש, מדמה) ובאי שימוש בחלקי הנפש שאינם מתאימים לשעה זו (שכל - עיון תפילה) כמו כן ההנהגה בעת התפילה תתאים לענינה של זו (כפיפת ראש, ממעמקים ועוד).

במאמר זה אשתדל לעמוד על הסבריו של הרב זצ"ל לענין התפילה. אקדים ואבהיר כי איני בקי בכל כתבי הרב זצ"ל וממילא מאמר זה הינו חלקי ועוסק בכתובים אותם ראיתי ולמדתי. עיקר העיסוק יהא בספרים:

עין איה ברכות א,ב בפסקאות העוסקות בנושא התפילה (עפ"י המפתח המופיע בסוף הספרים וכן בפסקאות נוספות העוסקות בכך אף שאינן מופיעות במפתח) אורות הקודש ח"ג (מוסר הקודש) בעיקר בעמודים לט - ס בפרק "הרצון הכללי הפועל"

1. תהילים קיח, ה.
2. ספר הכוזרי, מאמר שלישי, ה (תרגום אבן שמואל).
3. שם מהדורת הרב קאפח.

עולת ראייה במבוא - עניני תפילה.

אשתדל לעמוד על ההבדלים הבולטים בין הסברי הרב לתפילה בעין איה לבין הסבריו באורות הקודש. אתרכז בניתוח התכני של הדברים תוך עמידה על נקודות ההבדל.

לשם הצגת הדברים בצורה בהירה אנסה להגדיר את השאלות והבעיות המתעוררות בבואנו לדון על התפילה ואח"כ אציב את שיטתו של הרב זצ"ל והתמודדותו עם שאלות אלה.

הגם שיש בעבודה זו ציטוטים רבים מכתבי הרב עיקר חידושה בריכוז שיטתו בעין איה בנושא התפילה ובנסיון להציג מערך מובנה של השיטה בנושא זה כמו כן חשובה ההשוואה בין גישת הרב בעין איה ובין גישתו באורות הקודש. ולעיתים כשציטטתי באורך מדברי הרב (בעיקר מאורות הקודש) הדברים נערכו. הדבר נעשה כדי להקל בקריאת פסקאות ארוכות).

מבוא (הגדרת נושא הדיון)

במושג תפילה כלולים ענינים רבים. בשלוש התפילות אותן אנו מתפללים יום יום ישנם מספר חלקים אתמקד בלזו של התפילה - תפילת העמידה (שמונה עשרה) - או ליתר דיוק בתפילה שהינה בקשה מאת ה', בקשה למימוש רצונות ומאוויים כלליים ופרטיים. (הדבר נעשה לא רק בתפילת העמידה אלא גם בעתות צרה, ביציאה לדרך ועוד)

הבקשה הינה התוכן המעשי של חלק התפילה בו אעסוק. אנסה לברר מהי תפילה זו? האם זו הבעה רגשית? רצונית? או שמא אלו רק מילים היוצאות מפינו "כשירת הזרזיר והתכ"י"⁴?

בהסברו של הרב זצ"ל בעין איה ישתלב בברור זה ברור נוסף מהי תכליתה של התפילה? מהי מטרתה? בתשובה לשאלה זו כלולה לעיתים גם תשובה לשאלה הקודמת (מהו אופיה של התפילה? ומהו ענינה?) והדברים ישתלבו זה בזה מעשה התפילה ואופיו שיבואר לפי מגמתו ותכליתו.

ענין נוסף יהא עלינו לברר - פעולתה של התפילה (במובן תוצאותיה). בכך כלולים שני ענינים: 1) ישנן תוצאות לתפילה שאינן נוגעות לעצם הבקשה אלא הן תוצאות נלוות היוצאות מצורת הבקשה, סידורה והבעתה בפני ה'.

2) פעולת התפילה המרכזית לאמונתנו הינה סיועה להגשמת הרצונות והמאוויים המובעים בה.

דיוננו יעסוק בשני העניינים תוצאות התפילה הנלוות ישמשו אותנו כפי שנזכר לעיל גם לתיאור אופיה של התפילה ואילו פעולתה של התפילה תעורר שאלות רבות נוספות עמן ננסה להתמודד מהי דרך פעולתה? האם ביכולתנו להבינה? מבחינה פילוסופית מעוררת השפעת התפילה שאלה חמורה בה התלבטו רבים כיצד ישנו שינוי ברצון האלוקי המוחלט שינוי הנובע מבקשתו של אדם? כיצד יתכן שברגע אחד רוצה הקב"ה בהתרחשות מסוימת ובמשנהו בעקבות בקשה ותחנונים של יציר חומר מתעוררים רחמיו, כביכול, ומשנה הוא את דעתו וגזרתו? גם לכך מתיחס הרב והבנת ענינה של התפילה ואופן פעולתה יסייעו לנו להתמודד גם עם שאלה זו.

התפילה בעין איה

בעין איה מפרש הרב את אגדות הש"ס עפ"י סדרן בעין יעקב דבר זה מקשה על הדיון הממוקד בנושא מסוים עפ"י הנכתב בספר זה כיון שאינו ערוך ומסודר לפי נושאים ואמרותיו של הרב בנושאים השונים מובלעות בתוך פירושו והסבריו לאגדות הש"ס. אנסה לבדוד מתוך ההסברים והפירושים את התייחסויותיו של הרב זצ"ל לשאלות שהעלנו. אדגיש כי אוציא את דבריו מהקשרם ואשבצם בהקשר בו אנו עוסקים (לא אביא את הסברי הרב לאגדות אלא אקח מתוך ההסבר את הנקודות הנוגעות לענייננו) תוך שאיפה שתוכן הדברים לא ישונה בכך. אפתח בסקירה כללית של שיטת הרב העולה מלימוד דבריו בעין איה ואמשיך בפרוט הדברים תוך כדי ניתוח מובאות מדברי הרב.

התפילה בעין איה מצטרית כחק שחקק הקב"ה בעולמו – חק לפיו תפילה, הבעת בקשה בפני ה' – תועיל להגשמתה ומימושה. חק זה הינו מוסרי ומועיל להתקדמות העולם באשר לתפילה תוצאות חיוביות רבות ובפיסקאות רבות מציע הרב זצ"ל תועלות שונות לתפילה ואעמוד על כך לקמן.) הבנה זו פותרת את בעית שינוי הרצון בקבעה את התפילה כחק מחוקי העולם ולא כשינוי המתרחש בעת הבקשה.

"שיסוד התפילה ועיקר הטעם שחקקה החכמה האלוהית שתועיל להשלמת בקשת האדם וצרכיו הוא מפני שהיא מועילה להטבה המוסרית של האדם"⁵.

"וע"כ צריך שיבין כל מתפלל שהתפילה היא חק נפלא שחקק הקב"ה בעולמו להשלמת יצוריו בכל דרכי השלמות לתכלית השלמתם המוסרית ביחוד הנצמחת ממנה ואינה בגדר ענין המוטבע בחוקו ית' חלילה לו..."⁶

מילוי הבקשה הינו חלק בלתי נפרד מהתועלת המוסרית היוצאת מהתפילה:

5. עין איה ברכות א פ"א פת.

6. שם פ"ה עא.

"ע"כ באשר חק עולם שם אדון כל המעשים שתהיה התפילה מכוננת עמודי המוסר והדעת את ה' וע"כ היא מועלת להפיק את התכלית והבקשה שבה תשלם תכלית המוסרית שלה."⁷

וביתר פרוט מבאר הרב כי התועלת המוסרית צומחת מהתגשמות התפילה לצדיקים (כלומר התגשמותה תלויה בצדקותו של המתפלל) מסתבר שזו רק אחת מתועלות התגשמות התפילה וייתכנו תועלות נוספות:

"...ששם הי"ת חק בעולמו שע"י תפילת האדם יעשה לו צרכיו שע"י מה שהתפילה מועלת וע"י מה שכל שהאדם קרוב יותר לשלמותו יתברך... הוא קרוב יותר שתועיל תפילתו... דבר זה מביא את המין האנושי אל קרבת אלוהים וע"כ המציא הי"ת חק זה בעולמו כדי להכשיר את האדם לשלמותו. והמשכיל יבין בזה שורש מציאות התפילה באין צורך לחשבונות הרבים של הפילוסופים."⁸

"...ואשר בשביל קיום המעלות הללו נוסדו חוקי התקבלות התפלות בערכן לפי מעשיו של אדם ולפי הזמן."⁹

הנהגה כזו לא רק ראוי שתהא מאת ה' אלא (בהתאם למגמת הקב"ה בבריאת עולמו) אי אפשר שתחסר ממנו:

"...וזהו כל מקום קבלת תפילות ויסוד ההשגחה – להיותו יתברך אוהב צדיקים וישרי לב ושונא רשעים הכל הוא מפני שתכלית כל הבריאה היא ההשתלמות המוסרית, ע"כ כל הדברים והארחות שמביאים אל המצב המוסרי שישתלם בין בנ"א אי אפשר שיחסרו מהנהגתו יתברך."¹⁰

הרב מתייחס במפורש לשאלה הפילוסופית של שינוי הרצון:

"והנהגה לו היתה באה מתפילה התועלת המוסרית כ"א השגת המבוקש לבדו ודאי היה קשה מה תכלית וטעם יש במציאות התפילה הלא השי"ת לא יתכן שינוי רצון לפניו ולמה לו לתפילתנו אבל כיון שיש בתפילה תכלית מוסרית... כבר נמצא תועלת גדולה במציאות התפילה..."¹¹

"...ומפני שרב בנ"א מסתכלים על המציאות רק מצד עצמה לא מצד יקרת הפעולות היוצאות ממנה ע"י הבחירה ע"כ אין להם מושג נכון

7. שם פ"א קסז ועיין עוד בפ"א צט, סח.

8. שם פ"א מח.

9. שם פ"ט כג.

10. שם פ"א נב.

11. שם נו.

בהתפילה ומתבלבלים בה ושואלים מה צורך יש בה? ואיך תועיל? היוכל אדם לשנות רצון יוצרו? אבל כיון... ולהטבת הבחירה התפלה פועלת הרבה א"כ מונח הדבר ביכולת שלמותו ית' להמציא הנהגה זו לכל פרטיה...¹²

"ואין צריך שיבהלוהו שאלות הפילוסופיא אם אין לפני הי"ת שינוי רצון איך תועיל התפילה כאלו כל תועלת התפילה היא רק להפוך רצון עליון. זאת השאלה באה רק מקוצר דעת להבין כי כל מערכות לב כל נוצר וכל פרטי וכללי הדברים שיביאו את האדם לידי השלמתו הנה זאת היא מכלל החכמה האלוהית שלא יחסר כל בה ע"כ באשר האדם כשימצא קרבת אלוהים לפי רגשותיו הפנימיים או תפרח נפשו וכוחותיו המוסריים יתפתחו ע"פ טבעם הנאות ע"כ כל הדברים הצריכים להזמין את המערכה הפנימית של גפש האדם שתהיה מכוונת להשלמתה הם מכלל סדרי הבריאה."¹³

הרב מזכיר בדבריו¹⁴ גם את התעלות האדם בתפילה, התעלות ההופכת את האדם לראוי למילוי חסרונו ובכך שונה נימוק זה מהנימוקים הקודמים שלא קשרו את התגשמות התפילה בהתעלות ספציפית של אדם זה אלא בתועלת מוסרית כללית בהמצאות תפילה בעולם תועלת המצדיקה חקיקת חק זה (חק התפילה) ופעולתו.

במקום אחר¹⁵ מדבר הרב על התפילה כתולדת ההרגשה הנפשית בעומק טבע הנפש והדבר דומה להסבריו על התפילה באוה"ק ובמבוא לעול"ר (ועיין לקמן) נראה כי כוונתו בדבריו בעין איה לצורת התפילה שהינה ענין רגשי, נפשי ולא שכלי דבר העולה מהקשר דברי הרב ואין כוונתו לעצם ענינה וצורת פעולתה של התפילה דבר שמתואר באוה"ק והקדמה לעול"ר.

פרטי התפילה והלכותיה כלולים אף הם בחוקה של התפילה בהיות תועלת מוסרית לא רק לתפילה בכללותה אלא גם לפרטיה:

"...וכשהיא מכוונת בתפילה לדבר מיוחד חק נתן השי"ת שכפי מדת הערך והזכות כן תועיל התפילה."¹⁶

12. שם נז ועיין עוד בפ"ה סה, קכו.

13. שם פ"ט כג.

14. שם פ"א סז.

15. עיין שם פ"ה עח ועיין עוד בפ"ה עב.

ועיין עוד בפ"ט כג "טבע האדם הישר שתהיה נפשו משתכח בגעגועים לאלהי ישעו ובזה תצא התפילה לפעלה ובזה תמצא ג"כ פעולתה" ואין הכוונה שכך תובן פעולת התפילה אלא זהו הצידוק לחק אותו חקב"ה בעולמו כמבואר שם.

16. שם פ"ה עב.

תועלות התפילה

עפ"י דרך זו בה באר הרב את ענינה של התפילה וצורת פעולתה עדיין צריכים אנו לבאר מהן התועלות הנובעות מהתפילה ומהן מטרותיה. מטרת ותועלות אלו "מצדיקות" את חקיקת חק התפילה. בעין איה פרושות מטרות ותועלות רבות היוצאות מהתפילה בהתאם למימרות אותן מסביר הרב ננסה לסדר את התועלות סביב שני נושאים מרכזיים:

1. תועלות התפילה הנוגעות לשיפור האדם עצמו ועילויו. ענין זה כולל את ההשתלמות הנפשית לחלקיה השונים (רגש, מדמה, רצון), את שפור המעשים, את ההוצאה לפועל של המוכן ברגש ואת קביעת המעלות והדעות בנפש.

2. תועלות התפילה הנוגעות לענינים שבין אדם למקום.

בעת התפילה לא מודגש הכח השכלי האדם מתחנן לפני בוראו ובכך מפעיל את כח המדמה המצייר ציורים עליונים, את כוחות הרגש החשים בחסר ומבקשים אותו מאת ה' ואת כוחות הרצון השואפים למילוי החסר.

במקומות רבים נזכרת ההתרוממות הנפשית המושגת בתפילה:

"תפלת ישרים רצונו' – כי בכל תפילתם הם שואבים תכונה הפנימית של התרוממות הנפש שהיא תכליתה ופריה של התפילה".¹⁷

התרוממות זו הינה כללית. עיסוקה של הנפש ברוח ובנשגב ולא בנטיות החומריות.¹⁸ יכולות להיות משמעויות נוספות להתרוממות זו לדוגמה התבוננות על החיים כממלאי רצון ה' מבט המושג ע"י התפילה ומוגדר ע"י הרב כהתרוממות הנפש.¹⁹

התרוממות הנפש מובילה לשפור המעשים:

"תכלית התפילה היא שתוסיף תת פריה בהנהגת האדם שהיו טובות וכשרות אחר תפלתו"²⁰

17. שם פ"א נו ועיין עוד פ"א סז, סח, פח-ט (בתוספת "לישב דעתו ולחזק כוחותיו הרוחניים"), קלת, קמ, פ"ה עא, פ"ט קסז ו"תכלית התפילה ופעולתה הלא נועדה להיות מסיעת להשלמת האדם ושכלול רוחו".

18. שם פ"א ס, צב.

19. שם פ"ב יט.

20. שם פ"א קיט ועיין עוד פ"א נז, נח, סח, פ"ה לד, קכה, פ"ט קיד.

הרב מבסס את הענין על דברי הכוזרי "שמאור התפילה יגיה הנפש וימשך עד עת תפילה אחרת"²⁰. עוד מסביר הרב שזכרון הי"ת הוא הגורם לשיפור המעשים אחר התפילה²¹ וכן משפיעה על כך קרבת הי"ת המושגת בתפילה²².

לתועלת זו ישנה השפעה מעשית על אופיה של התפילה הרב מדגיש כי עדיפה תפילה מרוממת הקרובה למעלותיו של האדם מאשר תפילה מלאת רגשי קודש עליונים ונישאים אך רחוקים ממדרגתו העכשווית של האדם כיון שתפילה מהסוג הראשון תפעל יותר על מעשי האדם אחרי סיומה ואילו תפילה מהסוג השני טובה לשעתה אך אח"כ השפעתה קטנה. כך מוסבר גם אסור התפילה לשכור אף שרגשותיו יכולים להתגבר יותר, ההשפעה על העתיד חסרה²³.

בתפילה "עובד" האדם בכח הרגש²⁴ בכח המדמה²⁵ ובכח הרצון אך התפילה גם פועלת על הכוחות הללו ומשלימתם (נוסף על ההתרוממות הכללית המושגת בה) פעולה זו הינה פעולה על כוחות הקרובים לגוף גם אותם צריכים אנו לרומם ולהעלות ולא רק את הצד השכלי הקרוב לרוח.

"ולהכשיר את ההרגש ולהשלימו בציורים קדושים ע"ז נבנתה עבודת התפילה."²⁶

"התפילה בעיקרה תעודתה לרומם את הכח המדמה שהוא כח בגוף... לרומם רצון הגוף."²⁷

עפ"י תועלת זו מסביר הרב את הדרישה להמנע מעצבות ועצלות בתפילה. התפילה פועלת על כוחות הנפש וכוחות הגוף שצריכים להיות מוכנים לקבל את השפעתה²⁸. ועוד (גבי השמחה בתפילה):

"כשהנפש מתרוממת ומשגת שהיא הולכת בדרך ישרה ורוכשת שלמות פנימית מלאה היא שמחה ובהיות השלמה פנימית זו תכלית לתפילה השמחה אף היא ראויה לה."²⁹

21. שם פ"ה יז.

22. שם פ"ט כג.

23. שם פ"ה יז (כאן אין זה ענין מחודש שנלמד מהתועלת אלא הסבר להלכה ידועה.).

24. שם פ"ג לה.

25. שם פ"ד לב.

26. שם פ"א לא.

27. שם פ"א לט.

28. שם פ"ה ט.

29. שם פ"ה י.

פעולות נוספות פועלת התפילה באדם והן מטרותיה. התפילה מוציאה אל הפועל את המוכן ברגש האדם ומגלה בכך את הצפון בו³⁰. עוד פועלת היא להטבעת המעלות יסודי היראה והמוסר, הדעת והרגש³¹ שיהיו קבועות וקימות.

בסוג השני של התועלות בתחום שבין אדם למקום יש להבחין בין תועלות הנובעות מחלק השבח וההודאה לבין תועלות הנוגעות גם לחלק הבקשה בתפילה בו אנו עוסקים. בתחום הראשון ניתן לכלול את הכשרת האדם להתענג על ה' ע"י סיפור גדולתו והודעת כבודו וקרבתו לבני אדם³². וכן את היראה ממנו וההליכה בדרכי שנובעות מהגדלת שמו³³.

התפילה ככלל מביאה את האדם להתרוממות אל המושגים הטהורים בדעת אלוקים ובכך מחזיר הוא לעצמו את המעלה הרוחנית שאובדת לו במהלך חיי היומיום³⁴. יראת ה' נוספת ע"י התפילה יתכן והדבר נובע מעצם הפניה אל ה' והבקשה ממנו³⁵. הבקשות משרישות באדם את הדעה שכל הטוב הניתן לנו מיד ה' הוא³⁶. בעזרת התפילה מתקרבת הנפש לציור האמיתי האפשרי לה בהכרת יוצרה והבנת יחשה לריבון כל העולמים³⁷. נוסף על הדעות אותן מקנה התפילה לאדם מגיע האדם בה לקניית הרוחניות, דבקות באלוקים ומעמד רוחני נשגב³⁸. בגדולי עולם פועלת התפילה לרוממות מופלאה ולחזונות עד כדי נבואה³⁹.

התפלה באורות הקודש

כשמתבוננים על התפילה באורות הקודש מגלים אנו בה פנים חדשות. הרב מתיחס לתפילה בפרק "הרצון הכללי הפועל" ובו מתוארת התפילה **בעיקר כהבעת רצון גדולה ואזירה**⁴⁰. הרצון שבעיני הדיוט נתפס כשאיפה של האדם, ענין סוביקטיבי ללא כל השפעה על המציאות, מתואר באורות הקודש כרצון פועל: "כל דבור שיוצא מנקודת הטוב של הרצון יוצר ופועל."⁴¹

30. שם פ"ה קיא עיין גם פ"ט כג.

31. שם פ"א קנג, פ"ד ב, פ"ה א, פ"ה קכו בהתאמה.

32. שם פ"א לט.

33. שם פ"א נו.

34. שם פ"א ס.

35. שם פ"א קמ.

36. שם פ"א קנה.

37. שם פ"ה כ.

38. שם פ"ה קכב, פ"ט כג.

39. שם פ"ד ב.

40. "כשמתפללים מתפשט כח הרצון" מוסה"ק לב עמ' מח.

41. שם לג עמ' מג, ועיין עוד לב עמ' מב "...לא נשלל לגמרי רושם זה של יכולת החפץ מהאדם".

הרצון אינו מתחיל מהאדם אלא מהבורא שברצונו נברא העולם.
 (ורצון האדם הטוב הינו) "...ניצוץ אחד מהשלהבת הגדולה של הרצון הגדול שבכל ההווה
 כולה."⁴²

"הגנו משיגים כי רצון זה שאנו פוגשים אותו בתוכיותנו בצורתו הזעירה
 ספוג הוא בצמצומו מרצון של מעלה..."⁴³

**רצון אשר יתקשר ויתחבר לרצונו של הבורא יגלהו וימשיך את פעולתו שהחלה
 בבריאת העולם וממשיכה בקיומו של עולם בקידומו ובהתפתחותו.** קשר זה אין
 משמעותו השארת הרצון במעמדו וחיבורו חיצונית לרצון ה' אלא בכך שהרצון
 מוכר כנטף מרצון ה' מתעלה הרצון. (ואף תכניו משתנים לעיתים.)

"ורצונו של אדם הנגש אל ה' הוא כבר רצון מתעלה, רצון מתאמץ לבוא
 לתוכן מהותיותו האמיתית."⁴⁴

"ושהיא בעצמה (התפילה א.ב) מאדירה את הרצון ומאצלת אותו."⁴⁵

מובן שככל שהרצון אמיתי, עמוק, נובע מהכרה ומשפיע על המעשים כך השפעתו
 תגדל.⁴⁶

**התפילה בה האדם עומד בפני בוראו מחברת את רצונו של האדם עם הרצון
 העליון בהיות האדם מכוון רצונו לרצון ה'.** כך מגדיר הרב את התפילה:

"החפץ האישי בהיותו מבוטא במהלך עילויו למקורו... התפילה..."⁴⁷

"התפילה... הבעת הרצון כשהוא מכוון כלפי האלוהות."⁴⁸

ניתן להבין את העניין בשני אופנים יתכן והרצונות המפורטים בתפילה מכוונים
 לרצון ה' (בנין ירושלים, השבת העבודה אלו ענינים הנזכרים בתפילה ומתאימים
 הם לרצון ה') ויתכן וכך נראה לי יותר שרצונות האדם ככלל כשהם מובעים כלפי
 ה' פוסקים מלהיות שאיפה אנושית גרידא והופכים לנטף מרצון ה' כיון שהופכים
 הם לחלק מבקשת קרבת אלוקים של האדם. (בקשה מאת ה' של כל ענין לא רק
 פונה אל הקב"ה אלא מזהה ומאחדת את רצונה עם רצונו נקודה זו דורשת עדיין
 ברור והרחבה כיצד ההבעה של הבקשה לפני ה' הופכת אותה לרצון המתאחד עם

42. שם כט עמ' לט.

43. שם לד עמ' מה.

44. שם לט עמ' נה.

45. שם מ עמ' נז ועיין עוד בעמ' רכה "התפילה מבררת היא את הרצון."

46. עפ"י שם לג עמ' מג, לה עמ' מח, לו עמ' נח.

47. שם לה עמ' מז.

47. שם לו עמ' מט.

רצון ה'⁴⁹). מובן שיש לסייג ענין זה ולהוסיף שהרב רואה ברצון כולו נטף מרצון ה' וממילא ביטוי הרצון בתפילה הינו רק גילוי של העניין הקיים מאז ומעולם. עוד יש לסייג ולומר שהרב מדגיש כי כוונתו לרצון הטוב כלומר לא כל רצון חיצוני ניתן בפשטות לומר שהינו רצון ה' (בעומק הדברים יתכן שבכל רצון ישנו יסוד מרצון ה' יסוד הדורש ברור וניקוי מסיגים).

"וסוף האדם להתעלות עד כדי הכרת רצונו... עד כדי התפיסה העליונה של האושר אשר בעשיית רצונו כרצון קונו מפני שרצונו אינו כי אם רצון קונו..."⁵⁰

"יסוד התפילה הוא התרוממות הרצון והתגלותו כשהמבוקש הממלא את רצונו של אדם מובע בקשר הרעיון והחפץ באלוהים עולה הרצון למרומי ערכו. מתאחד הוא עם הרצון הכללי הרצון העולמי."⁵⁰

חבור זה יוצר את פעולתה של התפילה:

"ובהיות החפץ עולה למרומי הדעת מתברכת ההכרה שאין רצון שום בריה דבר מפורד מהרצון האלהי הכללי... ולפי הערך... ככה מתגברת היא הפעולה הכבירה של הופעת התולדה של המבוקש."⁵¹

הבנה זו מעמידה את האדם בפני בוראו בתפילה בצורה שונה (מעמידת האדם שתוארה בעין איה):

"הצמאון האלוהי המובע על ידה

הגעגועים ההומים לזוהר הצחצחות הנשמית

החפיצה הפנימית להתעלות

להשאב בחיי חיי מקור חי כל העולמים

בסקירת עוזם וכבודם

בהבחנת הערצתם הבלי גבולית בהתנפלות פנימית

לעומת כל קוצר יד המונע את ההתגשמות של קדושת החיים והמוסר..."⁵²

הרב גם מודריך את המתפלל תפילה כזו:

48. הרב עצמו מתיחס לכמה היבטים של הענין עצם הפניה אל ה' גוררת הערצה ומעוררת את מקור החיים (עפ"י לו עמ' מט) הפניה אל ה' מקרבת את הרצון לרצונו (עפ"י לז עמ' נב) רצון האדם בבואו לפני ה' הוא רצון השואף להתעלות (עפ"י לט עמ' נה) ונראה שיש יסוד אחד לענין הבעת הרצון לפני א-ל עליון היא ביטוי לשאיפה אליו ולהתעלות הרצון אליו.

50. שם לד עמ' מו וכן בלח עמ' נג "רצונו של האדם הוא קשור ברצון האלוהים." וכן בלט עמ' נו.

51. שם לד עמ' מו, לט עמ' נו.

52. שם מא עמ' ס.

"יודע הוא וחש המתפלל הרענן למתוח את רצונו
לרומם את מאוויז במדה ובמשקל בשיעור הנדרש לאותה הפגישה
והבטישה (חבור הרצון הפרטי והכללי א.ב.)

לא כאימוץ עקשני של הפצרה חסרת דעת
ולא ברפיון המביא עצלתיים, נמיכת המקרה ודליפת הבית
אלא בעוז וגבורה בגילה וברעדה כחץ מקשת יצא דבר ה' הנבטא בניב שפתיים...⁵³
שאלת שינוי הרצון כלל לא עולה באורות הקודש כיון שמדבר הרב על השתלבות
והטמעות ברצון ה' ולא על השפעה חיצונית שמנסה לשנותו.
לסיכום מבט זה על התפילה נשתמש בלשונו של הרב:
"צריכים להסביר את היסוד של התפילה

התפילה במובנה הרגיל, הבקשה,
פעולתה היא טכנית אידיאלית במובן מקודש עליון.
וטכנית, יתכן, ניתנת להסברה ע"י סיבה ותוצאה אך אידיאלית כלומר ע"י
האידיאות ולא בצורה המדעית הפשוטה א.ב.)
הרצון הפרטי איננו דבר בודד, סעיף הוא מהרצון הכללי
משפע הרצון המתעלה מעל לכל לראש
משפעת הרצון המחולל כל
הבורא כל עולמים
המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית.

חלוש הוא הרצון המסועף
אפס היא מדת היכולת שלו
מפני שהוא בציורו נפרד מהחפץ הכללי
לפי אותה המידה של עז הדבקות אשר להרצון הפרטי בהרצון המקודש הכללי
לפי מדה זו הרי הוא מתעלה ויכלתו מתגברת.
בעת התפילה שהאדם פונה אל ה' מעומק רצונו
מתעלה העז המהותי של הרצון הפרטי שלו
וכפי ערך הדבקות האיכותית הזאת
הרצון הזה הפרטי שנשתחרר מפרטיותו
והוא הולך רץ מדות, עף וטס
ומתגבר מתוך חזרתו ליסוד חיו
למקור מחצב מהותיותו
לעומק רצון ה', אדון כל
הרי הוא פועל את פעולתו כפי רצונו וציורו.⁵⁴

53. שם לט עמ' נו.

54. שם לח עמ' נד.

מן הראוי להוסיף למבט זה על התפילה זוית נוספת הבולטת במבוא לעול"ר - "עניני תפילה" בפרק "התפילה המתמדת של הנשמה". פרק זה סוקר את התפילה מצד המציאות הקיימת תמיד, מציאות של עריגת הנשמה לאלוקיה. מציאות זו נקראת תפילה וגילוייה זו תפילתנו המובעת בפה. חשיבות גדולה יש להופעת המציאות לגילוייה ולמימושה בפועל אך אין זו יצירת יש מאין אלא גילוי המצוי הגנוז.

"התפילה המתמדת של הנשמה מתאמצת היא תמיד לצאת מן ההעלם אל הגילוי."⁵⁵

"...שבאמת הנשמה היא תמיד מתפללת. הלא היא עפה ומתרפקת על דודה בלא שום הפסק כלל אלא שבשעת התפילה המעשית הרי התפילה הנשמטית התדירית היא מתגלה בפועל."⁵⁶

הגדרה זו של התפילה מובילה את הרב לומר שיש להרגיש קודם התפילה את הצורך של התפילה ואת הענג של התפילה⁵⁷ בהיותה ענין עצמי המתרחש בנשמה ובנו גם לפני תפילתנו המעשית גילוייה מתאים לאופיינו ויישותנו ולכן זהו התענוג היותר גדול.

הרב מזכיר בהקדמה את ענין שינוי הרצון ואומר שאין התפילה חפצה לשנות דבר באלוקות אלא "להתעלות עם כל השינויים החלים על הנפש אל הרוממות האלוהית." הפניה אל הקב"ה כאל מלך מושל העלול להשתנות מוסברת כחפץ התעלותה של הנשמה אליו, כהבעת רצונה אל ה' וכשהיא מביעה את רצונה זה "כבר היא מתעלה ברצונה."⁵⁸

סיכום

במאמר זה ניסינו לעמוד על הסברי הרב זצ"ל לענינה של התפילה. בשתי דרכים שונות צעד הרב בנסיון להגדיר את התפילה, את ענינה ואת דרך פעולתה.

בעין איה ראה הרב בתפילה חק בלתי מובן וניסה להסביר את תועלותיו המוסריות בתחומים שונים תועלות המצדיקות את חקיקת חק זה, את פעולת התפילה ואת הגשמת הבקשות המובעות בה. הגדרת התפילה כחק הטבוע בעולם יישרה לדעת

55. הקדמה לעול"ר עמ' יא.

56. שם.

57. שם עמ' יד והשווה לעמ' יג "התפילה היא לנו הכרח גמור וגם התענוג היותר כשר שבתענוגים."

58. שם עמ' יב.

הרב את שאלת שינוי הרצון כיוון שאין זו פנייה שמשנה את רצון ה' אלא עשית מעשה (הנעשה ברגש האדם בדמיונו וברצונו) הפועל ע"פ חוקי העולם אותם טבע הקב"ה בבריאתו.

באורות הקודש מתאר הרב את העולם מתוך מבט רוחני אידיאלי. בתאור זה מוצאת התפילה את מקומה הטבעי כחלק בלתי נפרד מהעולם הזה. העולם כולו מתפלל שואף ועורג לאלוקי⁵⁹ ולשאיפה זו נהיה האדם לפה בבטאו אותה בתפילתו. בהבעת רצונו לפני ה' ואליו, מעלה האדם את רצונו, מחברו לרצון ה' הפועל, מקיים ומחיה את העולם.

למיקוד ההבדל בין שני ההסברים ניתן לומר כי בעין איה צופה הרב מתוך עולמנו הטבעי, האנושי, המוסרי, הפשוט על תופעת התפילה העל טבעית העליונה ומסבירה כחק בעל תוצאות חיוביות להבנתנו הפשוטה תוצאות המצדיקות ע"פ המוסר הפשוט חקיקת חוק זה. באורות הקודש צופה הרב על תופעת התפילה מתוך אור הקודש מתוך מבט עליון על העולם ומזהה את התפילה ומתארה בעולם עליון זה עולם העריגה אל ה', עולם הרצון המתאחד עם רצון ה' ופועל, עולם אותו רואה הרב כמציאות שאינה פחותה ואולי אף מציאותית יותר מהמציאות הפשוטה אותה אנו מכירים.

בחוברת זו מצויים מספר קטעים מדברי הרב זצ"ל בנושא התפילה. ראוי לציין את הקטע הראשון המציג את שני פניה של התפילה כפי שתוארו במאמר זה.

מקורות:

עין איה ברכות א-ב (עפ"י המפתח בסוף הספר ערך תפילה ובנוסף פ"א קיט, פ"ד נא, פ"ה עא, עג, עה, עז-פ, פב, פו, פז, קטז).

אורות הקודש ח"ג עמ' לט-סב, רכה, רכו.

עולת ראיה - מבוא עמ' יא- לא ופיסקאות רבות לקוחות מעין איה וישנם הבדלי נוסח.

משנת הרב בעריכת הרב נריה זצ"ל ערך "תפילה".

(הוגש כעבודה למרחבים)